
TENERORUM LUSOR AMORUM

U povodu 2000 godina od Ovidijeve smrti

„Tko bjehe ja, šaljivi pjesnik ljubavnih pjesama, što ga čitaš, da znaš ču-
jder potomstvo“¹ početni je distih autobiografije koju nam je ostavio Pu-
blijje Ovidije Nazon (*Publius Ovidius Naso*) koji se diči da je od pradjedo-
va viteškog roda, a svjetlo je dana ugledao 20. ožujka 43. godine pr. Kr. u
Sulmoni vrelima hladnim obilnom. Zajedno sa starijim bratom pohađao
je u Rimu retorsku školu kod vrsnoga retora Arelija Fuska² i Porcija La-
trona spremajući se za političku i pravničku karijeru. Po tadašnjem obi-
čaju odlazi u Atenu i druga znatnija mjesta stare Grčke, pa u Malu Aziju
i na Siciliju zbog završetka školovanja kojim je bio osposobljen za držav-
ne službe. Kad se vratio u Rim obnašao je nekoliko nižih službi, ali „se
njemu k'o dječaku milila nebeska pjesma“ i krišom ga Muza privlačila na
svoje djelo, ali je on poslušao oca, ostavio pjesništvo i počeo se baviti dr-
žavnim poslovima.³ Međutim, štogod je pokušao reći ili napisati bilo je
u stihu.⁴ I doista cjelovit je njegov opus u stihu, veoma raznovrstan glede
književnih vrsta, a ostvaren samo u heksametrima ili elegijskim disti-
sima nevjerojatne glatkoće. Na početku se nalazi 49 elegija u tri knjige
Ljubavi (*Amores*) s 2460 stihova,⁵ također je u tri knjige *Umijeće ljubavi*
(*Ars amandi* ili *Ars amatoria*) s više od 2300 stihova i treći dio trilogije
Lijek od ljubavi (*Remedia amoris*) s 814 stihova te oko 100 sačuvanih

1 „Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum, | quem legis, ut noris, accipe posteritas.“ (*Tristia*, IV., 10. 1-2).

2 Retor Arelije Fusk bio je zastupnik kićenoga azijskog govorničkoga smjera.

3 Uzalud ga je otac svjetovao i odvrćao od pjesništva iznoseći mu kao primjer Homera koji s pjesništvom nije stekao imetak: „Često mi zborio otac: Što ništetnim poslm se bavim? | I Meonjanin sam blaga ne ostavi ništa. | Dirnu me besjeda ta, i napustiv c'jeli Helikon | Htjedoh pisati ja riječi bez sklada sveg“ / „Saepe pater dixit “studium quid inutile temptas? | Maeonides nullas ipse reliquit opes. | Motus eram dictis, totoque Helicone relicto | scribere temptabam verba soluta modis.“ (*Tristia*, IV., 10., 21-24).

4 „Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos, | et quod temptabam dicere versus erat / Ali bi sama od sebe stopama pjesma izašla | Štogod ikada reć pokušah, bijaše stih.“ (*Tristia*, IV., 10., 25-26).

5 „Nekoć nas je bilo pet Ovidijevih knjiga; sada su nas ostale tri: tako se piscu svadjelo. Ako tebi, kad nas pročitáš, ne bude nikakva užitka, trud će biti lakši s dvije knjige manje“ (Ovidije, *Epigram* ispred Prve knjige *Ljubavi*).

stihova u elegijskim distisima poeme koja pripada ovom ciklusu *O njezi ženskog lica* (*De medicamine faciei femineae*). Potom *Pisma junakinja* ili *Heroide* (*Epistulae heroidum* ili *Heroides*) koja imaju oko 4000 stihova. Zatim nedovršeno djelo *Fasti*, ispjevano u elegijskome metru, a ima preko 5000 stihova te čudesni ep *Pretvorbe* od petnaest pjevanja ili 11993 heksametra (*Metamorphoseon libri XV*). U izgnanstvu je ispjevao pet knjiga *Tužaljki* (*Tristia*) oko 3500 stihova, potom četrdeset i šest elegija ili četiri knjige *Pisama s Ponta* (*Epistulae ex Ponto*) s oko 3200 stihova. Pa 322 stiha pjesme *Ibis* koja je prvi put tiskana nakon Ovidijeve smrti,⁶ a on je 17. ili 18. godine zaklopio oči kao prognanik u Tomima.

Kad je prebolio bratovu smrt („života mi pò otela njegova smrt“) i uklopio u književni život tadašnjega Rima,⁷ i „kao što starije ja, i mene štovahu mlađi moju Taliju već zarana upozna svijet“, ali mu tada „crni svanu dan“.⁸ Ovidije mora napustiti Rim jer je kažnjen nešto blažim progonstvom „relegatio“, a ne strogim „exilium“. I tada počinje sasvim drugi Ovidijev život kada, pored ostaloga, ognju predaje mnoge stihove.⁹ Potresni su prizori kada se pozdravlja s rodbinom, prijateljima i znancima u elegiji *Posljednja noć u Rimu* (*Ultima nox Romae*)¹⁰, navodeći kako su

6 „Osim *Medeje*, izgubljeni su različiti primjerci lagane i prigodne poezije, te dvije kratke pjesme o Augustovoj smrti, odnosno apoteozii, od kojih je jedna na getskome jeziku koji se govorio u Tomima. Tragedija *Medeja* koja se izgubila bez traga, a znamo o njoj tek toliko, da ju je i Tacit uvelike cijenio“ (Körbler, 2008: 7).

7 Macer mu je čitao svoje ptice, Pontik herojske stihove, Baso slavan po jambima, uho mu Horacije osvojio, Vergilija pak i Tibula sam je upoznao, dok je s Propercijem bio prijatelj pravi.

8 Kao razlozi Ovidijeva progonstva, koje je on doživljavao kao da je živ zakopan, po mome mišljenju pogrešno, se navode: „Ne znamo pouzdano, zašto je Ovidije trpi ovu [progonstvo] kaznu. On sam govori doduše više puta o razlozima, s kojih je morao ostaviti Rim, ali svaki put govori općenito i tamno ne želeći obnavljati stare uspomene. Iz više mjesta razabiremo, da su njegovu progonstvu bila dva razloga: pjesma (*carmen*) i zabluda (*error*). Njega su, dakle, u jednu ruku rinule u propast nestašne njegove pjesme, napose pjesma *Ars amandi*“ (Körbler, 2008: 8).

9 „Mnogo toga napisah: što mi se učini loše, | Ognju predadoh sam, on neka popravi sve. | I onda, kad bjeh prognan, spalih, što bi se moglo | Svidjeti, na rad svoj cijeli i pjesme ljut“ (*Tristia* IV, 10, 61-64).

10 „Kadgod mi na um padne pretužna slika one noći, koje su mi bili zadnji časovi u Gradu, kad pomislim na onu noć, koje toliko toga meni mila ostavih, i sada još ronim suze iz svojih očiju. Već bijaše blizu dan, u koji mi naloži Cezar da pođem iz granice skrajnje Auzonije“ – „Cum subit illius tristissima noctis imago | quae mihi supremum tempus inurbefuit, | cumrepetonoctem, qua tot mihi cara reliquit, | labitur ex oculis nunc quoque gutta meis. | Iam prope lux aderat, qua me discedere Caesar | finibus extremae iusserat Ausoniae!“ (P. Ovidii Nasonis, *Tristia*, I, 3, 1-6).

razlog progonstva *carmen et error*,¹¹ ali nedvojbeno su razlozi bili važniji ili nepovoljniji za moćne osobe.¹²

„Nježne ljubavi šaljivi pjevač“ i pored okrutne sudbine, stvorio je opus doista izvanredno golem i raznolik glede pjesničkih vrsta, a rabio je samo heksametar i elegijski distih. Kad je on počeo stvarati, nije se osjećala krv građanskih ratova, nego je u Rimu vladao opušteni način življenja, kakav je bio povoljan za *Ljubavi* i jadikovke žene davnih mističkih vremena koje one pišu svojim muževima ili ljubavnicima koji se nalaze u tuđini (*Epistulae heroidum* ili *Heroides*). Međutim, poput Tibula i Propercija, Ovidije ne robuje (*servitium amoris*) svojoj domini koja je sav pjesnikov svijet kao Tibulu Deija,¹³ a Cintia¹⁴ Properciju. Zapravo, u Ovidijevoj ljubavnoj poeziji ne postoji ženski lik oko kojega se, kao kod ostalih pjesnika rimske ljubavne elegije, okupljaju različita ljubavna iskustva; nema one okrutne domine koja bi bila ujedinijujuće središte pjesnikova rada i djela; i to je najvažnija i najočitija inovacija u njegovim *Ljubavnima*. Postoji i kod njega domina Korina koja ima više didaktičku ulogu (činjenica je da u *Ljubavnima* postoji nekoliko didaktičnih elegija) kakvu će imati i u *Ljubavnome umijeću*. Također i patos, koji je tipičan za rimsko ljubavno pjesništvo, kod Ovidija se rasplinjuje u banalnost, a iskustvo *erosa* pjesnik razmatra s ironijom i intelektualnim odmakom. Postojanje didaktičnih elegija već u *Ljubavnima* dobro objašnjavaju vezu između njih i skupine Ovidijevih erotskih djela koju tvore *Ljubavno umijeće*, *Lijekovi*

¹¹ Körbler navodi da bi pod *carmen* podrazumijevao najvjerojatnije pjesme u zbirci *Ars amandi* i vjerojatno prikazivanje bogova u *Metamorfozama*, usp. „Njega su, dakle, u jednu ruku rinule u propast nestašne njegove pjesme, napose pjesma *Ars armandi*. August je naime živio, nastojao oko toga da podigne moralnost u Rimu, koja je nisko pala potkraj Republike. ... Nestašno pak pjesništvo Ovidijevo bilo je na štetu tomu nastojanju podražujući suvremenike da se nauživaju svih lasti i slasti raspuštena života. Ta i prema njegovu crtanju u *Metamorfozama* i sami su bogovi najradije mladi, lijepi i zaljubljeni. Takav je pjesnik moćnomu Augustu morao biti neugodan i mrzak od prvoga časa, pa kad mu se nadala prva zgoda, on ga je nemilostivo za sva vremena uklonio iz Rima“ (Körbler, 2008: 8).

¹² Potajno se spominje kako je bio nazočan ili je slučajno vidio kada je car August ubio nekoga čovjeka. Slanjem Ovidija u Tomi, car se lišio jedinoga svjedoka, a moguće je da je upravo zbog toga pogonstvo bilo blažega tipa.

¹³ „Illa regat cunctos, illi sint omnia cirae, | at iuuet in tota me nihil esse domo.“ (Tib. Eleg. I., 5., 31.32) ili „Tu mihi curarum requies, tu nocte vel atra | lumen, et in solis tu mihi turba locis.“ (Corpus Tibull. III., 19., 13-14).

¹⁴ Dovoljno se sjetiti onoga Propercijeva: „Cynthia prima fuit, Cynthia finis erit.“ (Prop. Eleg. I., 12, 20).

od ljubavi i *Njega ženskog lica*, jedan pravi ciklus didaktičnoga pjesništva; a ta su djela nastala jedno za drugim. *Ljubavno umijeće* (*Ars amandi* / *Ars amatoria*) djelo je u tri knjige, pisano u elegijskome metru, a u njemu se daju savjeti kako osvajati žene libertinke, rimske hetere (prva knjiga) i kako zadržati njihovu ljubav (druga knjiga), a treća knjiga (koja je dodana poslije), kako bi se ženama kompenzirale učinjene im nepravde u prvim dvjema knjigama (a šaljiv je taj motiv), iznosi upute ženama kako zavoditi muškarce. Ovidije opisuje mjesta za sastajanje i moderna stjecišta u glavnome gradu (svečane večere, kazališta, priredbe u cirku, šetališta itd.), trenutke opuštanja i rasonode, različite prigode tipične za gradski život (djelo je važan dokument za svakodnevne navike i običaje u Rimu) u kojima ljubavnik treba izvesti pothvat zavodačenja. Vanjska forma ima sva obilježja didaktičnoga epa (za to umijeće ima velike rimske uzore Lukrecije i Vergilijeve *Georgike*) iz kojih Ovidije uzajmljuje formule, ton i sheme kompozicije. Kontinuitet podučavanja povremeno se prekida umetanjem mitoloških i povijesnih priča (možemo to zamisliti kao vježbanje za kasnije *Metamorfoze*) koje imaju ilustrativnu ulogu, tj. kao primjeri (*exemplum*) da su valjani savjeti koji se daju. Ovidije je na neki način pokušao pomiriti elegijsko pjesništvo s društvom iz kojega je ono izniklo. S knjigom *Lijekovi od ljubavi* (*Remedia amoris*) poučava kako se osloboditi ljubavnih osjećaja, a to se u biti suprotstavlja biti elegijske poezije jer je opće mnijenje bilo kako ne postoji lijek od ljubavne bolesti. Elegijski je pjesnik gotovo uživao u tome što je njegovo srce osuđeno na bolest i bio je ponosan na svoju potpunu odanost, na svoj odabir *nequitiae*. Ovidije izvrće tu poziciju tvrdeći kako ne samo da je moguće već je i obvezno osloboditi se ljubavi, ako ona donosi patnju. S tim on preda se postavlja cilj stoičke i epikurejske filozofije, koje su osuđivale ljubav kao bolest duše. Djelo kao što su *Lijekovi od ljubavi*, u kojem se daju savjeti kako se izliječiti od ljubavnih jada, krajnja je točka razvoja ljubavnoga elegijskog pjesništva i dovodi do simboličnoga završetka kratkoga razvoja njegova intenzivnoga postojanja.

Pisma junakinja (*Epistulae heroidum*) ili *Heroide* (*Heroides*) zbirka je pisama u elegijskome metru. Prvi niz tvori 15 pisama junakinja grčkoga mita koja su one napisale svojim udaljenim muževima ili ljubavnicima (Penelopa Odiseju, Filida Demofontu, Briseida Ahileju, Fedra Hipolitu,

Enona Parisu, Didona Eneji, Hipsipila Jazonu, Hermiona Orestu, Dejani-
ra Heraklu, Arijadna Tezeju, Kanaka Makareju, Medeja Jazonu, Laoda-
mija Protezilaju, Hipermeatra Linkeju te Sapfo¹⁵ Faonu). Drugu skupinu
(pisma 16. – 21.) tvore pisma trojice ljubavnika i odgovori njihovih žena:
Parisa i Helene, Heroje i Leandra te Akontija i Kidipe. Tim djelom Ovidi-
je stvara novu književnu vrstu jer prije ovih pisama u rimskoj književno-
sti nije bila nijedna zbirka pisama u stihovima s ljubavnom tematikom.
Zbirka je izgrađena na elementima preuzetim iz tradicije rimske ljubav-
ne elegije u kojoj su neki motivi postali opći, npr. patnja zbog udaljenosti
voljene osobe, uzajamno optuživanje, jadikovke, preklinjanja, sumnje u
nevjernost, optužbe za prijevaru itd.¹⁶ U *Heroidama* Ovidije od elegij-
skoga modela stvara svojevrsan filter kroz koji propušta pripovjednu
građu iz epike, tragedije i mita. Pri tome se elegijsko oblikovanje ne sa-
stoji samo od narativne građe i tehnike, a niti od ujedinjavajuće teme lju-
bavi, nego djeluje kao točka gledišta s koje se odabiru i pretaču u elegijski
jezik sve druge teme. To je određena i konvencionalna točka gledišta
koja Ovidijeve junakinje navodi da dadnu elegijski oblik pripovjednoj
građi iz epa, tragedije i mita. Pretačući u elegijski slog priče junakinja iz
epa i drame koje nisu nastale „unutar” elegijskoga kôda i „za” elegijski
kôd, Ovidije uvodi čitatelja u novi književni svijet, niti drevan niti mo-
deran, niti epski, niti tragični, niti mitski, niti elegijski, već utemeljen na
supostojanju kodova i vrijednosti i na njihovu međudjelovanju. Očito je
da prerađivanje često u znatnoj mjeri iskrivljuje uzore; te razlike postaju
najvidljiviji znak novoga književnoga kôda. Odabir epistolarne forme
pjesniku je nametnuo ograničenja jer su pisma pisana u formi monologa
i većinom se baziraju na uobičajenoj situaciji, „jadikovki ostavljene žene”.
Svako je pismo smješteno u točno određenu vremensku točku priklad-
nu narativnom kontinuumu. Taj kontinuum osigurava odjek poznatih

15 Postojala je dvojba u autentičnost Sappina pisma, ali je ona danas gotovo u potpunosti uklo-
njena. Inače postoji sud Karla Lachmana, koji je neautentičnima smatrao ne samo udvojena
pisma već i sva ona koja Ovidije ne navodi eksplicitno u *Ljubavnoj pjesmi* 2.18. Međutim,
danas se sva pisma zbirke smatraju autentičnim.

16 Zanimljivo je pismo Fedre Hipolitu koje odiše elegijskim nadahnućem (teme, situacije, ras-
položenja), u kojem Euripidova junakinja odbacuje svoje plemenito, tragičko dostojanstvo
i postaje nalik nekoj beskrupuloznoj pripadnici visokoga, preljubničkoga društvenog sloja,
spremna zavesti svoga pastorka, zavodeći ga na način uobičajen za usputni *furtivus amor*,
smjelo braneći novi spolni moral i ismijavajući staromodne konvencije.

obrazaca i književnih ili, općenitije, mitoloških tekstova. *Heroide* su pjesništvo jadikovanja, izraz tužne situacije žene koja je ostavljena sama ili napuštena od svoga muža ili ljubavnika koji je udaljen. U *Heroidama* se elegijska vrsta vratila vlastitom izvoru kao pjesništvu žalosti i jadikovanja, koja kod Ovidija imaju snažnu sklonost k patetično-tragičkim tonovima. Osobitost koja *Pisma junakinja* najviše razlikuje od drugih Ovidijevih djela jest znatno veći prostor koji zauzima *potos* radije.

Četiri sljedeća stiha početak su i sadržaj velebnoga Ovidijeva djela koje je istkano od preko dvjesto i pedeset priča uz pomoć bogova, čarobni svijet od samoga stvaranja svijeta do apoteoze Cezara, posljednjega Enejina potomka sa slavljenjem Augusta:

*In nova fert animus mutatas dicere formas
corpora; di, coeptis (nam vos mutastis et illas)
adspirate meis primaque ab origine mundi
ad mea perpetuum deducite tempora carmen! (Met. I, 1-4)¹⁷*

To je, prema riječima Körblera, „najljepše djelo pripovjedničke vrste u rimskoj književnosti“ (Körbler, 2008: 7). Raznolikost sadržaja slaže se s fluidnošću strukture. Osobito je raznolik ritam i tempo naracije koja se na važnim momentima rasteže i zaustavlja na dramatičnim scenama i događajima: kad dođe do preobrazbe, ona se podrobno opisuje. Ovidijeva se vještina naracije vidi i u pažnji kojom se priče različitoga karaktera i sadržaja suprotstavljaju ili izmjenjuju – svjetske katastrofe i nježne ljubavne priče, surovi prikazi bitaka i patetične priče o nesretnoj ljubavi itd. Promjenu tema i tonova prati i mijenjanje stila koji je sad svečano epski, sad lirsko elegijski, a sad se u njemu čuje neki odjek dramskoga pjesništva ili bukoličkih raspoloženja. *Metamorfoze* su, među ostalim, svojevrsna umjetnička galerija različitih književnih vrsta. (U srednjem vijeku nazivane su poganskom Biblijom). Ovidije rabi ritualnu molitvu bogova da ga nadahnu u pjevanju „pjesme“ o preobrazbama („mutatas ... formas“), ali u epskome stilu („perpetuum deducite ... carmen“) jer želi

¹⁷ „Srce me vuče da pjevam prijetvore u druga t'jela. | Pothvatu mojem i ovdje pomozite, bozi, od kojih | Jesu prijetvori ti, i bez prekida sve od početka | Svijet pjesmu provodite do vremena moga.“ (Met. I, 1-4).

proizvesti univerzalno djelo koje će prijeći granice raznih poetičkih načela. Ni najmanje ne dvoji da je ovim epom u svakome pogledu najboljim osigurao svoju besmrtnost,¹⁸ a apoteozu Augustu: „Dan nek daleko bude i poslije vremena našeg,| Kada će ostaviv svijet, što njime upravlja, August | U nebo otić i blago s daleka molitve slušat!“ (Met. XV, 868-870). To potvrđuje i sama neograničena kronologija spjeva koja seže od nastanka svijeta pa sve do pjesnikovih vremena i dalje, što je u skladu s tadašnjim tendencijom u helenističkoj historiografiji stvaranja sinteza univerzalne povijesti. U epu je oko dvjesto pedeset mitsko-historijskih priča ispričano s nužno fleksibilnom strukturom koju je pjesnik iskoristio pa su mu početci i krajevi pjevanja veoma proizvoljni do te mjere da se neka priča počinje ili nagoviješta u jednome, a nastavlja u drugome pjevanju. To mu omogućuje jer Ovidije, glavni pripovjedač, često rabi aleksandrijsku tehniku umetnute priče, što mu omogućuje umetanje jedne pripovijesti u drugu, koja služi kao okvir, a time izbjegava jednoličan i kataloški slijed različitih priča. Ujedinjavajuća je tema epa preobrazba (premda se ona u nekim pričama uopće ne pojavljuje ili ima sasvim marginalno značenje). Ipak, središnja je tema djela ljubav koja je bila izvor i nadahnuće cijeloga Ovidijeva ranijeg stvaralaštva.

U zadnjem pjevanju Ovidije retrospektivno želi svome djelu dati i filozofsko dostojanstvo (a ujedno i naglasiti njegovo jedinstvo) preko Pitagorina duga govora koji upućuje na sveopću mijenu (*omnia mutantur, nil interit*, Met. XV., 165), kao na univerzalni zakon kojemu se čovjek mora prilagoditi. Ovidije nije duboko uronjenim u tu eklektičku filozofiju povijesti (koja je u temelju pitagorejska s primjesom stoičkih i platonskih elemenata) i njegovi pokušaji da epu dadne filozofsko tumačenje nemaju istinsko uvjerenje. Temeljna je karakteristika svijeta, koji je opisan u *Metamorfozama*, nejasna i varljiva narav, nepouzdanost granica između stvarnosti i privida, između konkretnosti stvari i nestalnosti njihove pojavnosti. Likovi u epu ponašaju se kao da su izgubljeni u svome varljivom svemiru kojim upravljaju mijena i lutanje: sjene, odrazi, odjeci i nestalni prividi zamke su između kojih se kreću ljudi kao žrtve igre sudbine ili

¹⁸ „Onaj dan, što samo nad ovijem tijelom ima | Vlast, nek nestalni rok mi života svrši, kad hoće,| Ali ću s dijelom boljim nad visoke ja se zvijezde | Dići i bit ću vječan, i ime mi zatrt se ne će.“ (Met. XV., 873-876).

hira bogova. Čini se da je ep bez glavnoga lika na čijem mjestu je plemenita ideja da, pomoću pretvorbe, sve se zlo mijenja u dobro.

Fasti su Ovidijevo djelo koje je najbliže kulturnim, moralnim i religijskim tendencijama Augustova režima. Ipak, njegova je lojalnost kulturnomu programu režima površna.¹⁹ U *Fastima* je Ovidije želio osvijetliti u elegijskome distihu drevne mitove i običaje Lacija, prateći tijek rimskoga kalendara. Za taj je rad Ovidije konzultirao relevantnu literaturu. U antikvarski okvir (koji od *Fasta* čini iznimno važan dokument rane rimske kulture) umeće mitsku građu grčkoga podrijetla ili materijal anegdotskoga karaktera, s čestim referencama na suvremene događaje. Taj mu postupak omogućuje da svlada ograničenja koja mu nameće narav epa i da izbjegne hendikep suhoparnoga „kalendara u stihovima” kao i da umjesto toga, u nekim trenucima idiličnoga ugođaja, zadovolji svoj ukus za istančani *potos* (usp. *Jan*) ili da u drugome slučaju otvori prostor za erotski element i za svoje uobičajene šaljive, ironične tonove i svoj nasmiješeni skepticizam u odnosu prema mitu. Ta interpretacija *Fasta* nastoji osloboditi taj ep od svake odgovornosti prema augustovskoj ideologiji i ravnodušno je obavio svoju dužnost kao „civis Romanus”.²⁰ Međutim, više novijih studija upućuje na to da stanovit oprez nije naodmet. Pokazuje se da način na koji Ovidije stvara etiološke sheme sadržava znatno više razigranosti, no što se mislilo: pjesnik se poigrava sa svojom antikvarskom dužnošću. Tako kad Ovidije dekonstruira i dovodi u sumnju veze između prošlosti i sadašnjosti, igra prijeti da će postati ozbiljnom. Iz careve perspektive stvaran nedostatak epa nije što Ovidije ne shvaća Augusta ozbiljno, već što Romula ne shvaća ozbiljno.²¹

Ovidija je vjerojatno više nego ikoga drugoga pogodio rastanak s glavnim gradom, s društvom kojemu su njegove pjesme bile upućene i koje

¹⁹ Brojna djela kojima je bila bogata aleksandrijska helenistička literatura, osobito Kalimahovi „Uzroci”, zatim kod Verija Festa, gramatičara koji je sastavio komentar rimskoga kalendara, Varonove *Antiquitates*, građa u povijestima Tita Livija, pa u djelima Pomponijaatika i niza pisaca koji se bavili antikvarskim radom.

²⁰ Ta se interpretacija dobro slaže s današnjim interesom za *Faste* kao izvor vrijednih antropoloških podataka. Ovidije, kako ga vidi Frazer, u biti je samo prenositelj tradicionalnih priča, dok pjesnikovo stajalište prema tradiciji za njega nema veliku važnost.

²¹ *Fasti* su ep koji valja još puno istraživati s ideološko-literarnoga aspekta, a postavlja se pitanje je li kritika malo požurila dijeleći formu djela od njegova sadržaja i taj ep od svih ostalih Ovidijevih ostvarenja.

ga je odgojilo, s njegovim mondenim krugovima i književnim stjecištima (već je neko vrijeme upravo on bio najveći živući pjesnik). Odjednom se našao protjeran iz središta pažnje na same granice Carstva, među primitivna plemena koja čak i ne znaju latinski. Naviknut na uspjeh, na oduševljeno divljenje publike osvojene njegovom virtuoznošću, Ovidije se neočekivano našao sam, pišući pjesme samomu sebi.

Tužaljke (Tristia) u pet knjiga, 49 elegija,²² čija je zajednička odlika, eksplicitno naglašeno (*flebilis ut noster status est, ita flebile carmen*, – *Trist. V.*, 1., 5), jadikovanje nad nesretnim položajem izgnanoga pjesnika. Jednako je uporno neprestano pozivanje prijatelja i žene da ishode ako ne potpuno poništenje kazne, onda barem promjenu mjesta njezine provedbe. Ove su elegije ispunjene čestim izrazima čežnje za dalekom domovinom i mnogi opisi sadašnjega negostoljubivog i odvratnog okruženja, stalne opasnosti od barbarskih napada te osamljenosti života lišena vlastite krvi.

Epistolarna forma obilježava sve elegije skupljene u četiri knjige koje donose 46 pisama, drugoga djela iz razdoblja pjesnikova izgnanstva, nazvanoga *Pisma s Ponta (Epistolae ex Ponto)*. To naglašavanje epistolarnoga karaktera manifestira se na različite načine: u pravilnoj uporabi formula kada započinjanje i zaključivanje pisma, zatim u referencama na pisma kojima su mu adresati otpisivali (oni se sada otvoreno spominju imenom jer se oprez iz *Tužaljki* sada činio nepotrebnim), a osobito su česti neki toposi koji se uvijek iznova pojavljuju u epistolarnoj književnosti, kao što je stavljanje naglaska na pismo kao na općenje među udaljenim prijateljima, privid blizine unatoč udaljenosti, uгода koju pruža to sredstvo komunikacije ublažavajući samotnost izgnanstva itd.

Ovidije se, pavši u nemilost, i nadalje morao braniti od napadâ svojih neprijatelja. U tu je svrhu napisao pjesmu u elegijskim distisima s naslovom *Ibis*, oblikovanu po uzoru na istoimenu izgublenu Kalimahovu pjesmu navodno usmjerenu protiv Apolonija Rođanina. Pjesma se sastoji

²² Drugu knjigu tvori samo jedna elegija (*elegia unica*) bolje rečeno jedna molba upućena Augustu (*Ad Augustum*) koja bi trebala s Ovidijeve ljubavne elegije ukloniti optužbu za nemožnost; važna i zbog književnokritičkih problema kojih se dotiče, ta s prkosom argumentirana samoobrana daje *sub specie amoris* pregled glavnih grčkih i rimskih književnih vrsta.

od dugoga niza invektiva protiv nekoga Ovidijeva klevetnika. Kompozicijska je shema preuzeta od Kalimaha.²³

Prvi je Ovidije u rimsku književnost uveo u pjesništvo elemente retoričko-deklamatorskoga stila. „Najizrazitije osobine Ovidijeva stila – prozirna misao, izraz bogat bojama, brz i gladak stih, osjetljivost za psihologiju likova i mjene ugođaja“ (Vratović, 2008: 138). Ovidije je uvelike utjecao na europsku književnost, likovne umjetnosti i glazbu, potom ljubavni rječnik srednjovjekovne lirike i kasnijih stoljeća. U hrvatskoj bi književnosti mnogo lakše bilo navesti one na koje Ovidijevo stvaralaštvo nije utjecalo, negoli sve one koji su iz njegova golemog opusa nešto ugradili u svoj. Nijedan rimski pjesnik nije toliko, koliko Ovidije, uz Vergilija, djelovao na oblikovanje jezičnoga i stilskoga repertoara, posebice u hrvatskih latinista.

PAVAO KNEZOVIĆ

²³ Izgubljena je Ovidijeva tragedija *Medeja* „(oko 22), koju je antička kritika neobično cijenila“ (Vratović, 2008, 137).